

Наукові семінари Інституту соціології НАН України у 2016 році

Упродовж 2016 року в Інституті соціології НАН України відбулася низка наукових семінарів. Доповідачами на них були науковці з інших науково-дослідних установ та організацій (у тому числі — зарубіжних), а також громадські діячі.

22 січня 2016 року науково-практичний семінар **“Андрій Шептицький про притаманний українцям суспільно-економічний устрій (Суспільствознавча парадигма Соціальної доктрини Церкви (СДЦ) та практичний аспект реформування системи перерозподілу праці в Україні)”** провели співробітники ТзОВ “ЕВА” (Агенція Економічного Відродження), члени Товариства “Мале Коло” (м. Львів) Володимир Щербина, Зиновій Бокійчук та Петро Камінь. Доповідачі мають своєю метою створення життєздатного і продуктивного середовища науковців для роботи з реформування системи перерозподілу праці (податково-пенсійної системи) в Україні та поширення одержаних напрацювань в інших компетентних середовищах. Розроблення проекту цієї реформи вони ґрунтують на Соціальній доктрині церкви. Семінар розпочався викладом головних засад цієї доктрини, наведених у праці митрополита Андрія Шептицького “О квестії соціальній” (1904). Насамперед до таких засад належить наголос на первинності родини як форми спільного життя людей: “Суспільність родини — се найпервісніший і найприродніший елемент, з котрого складається всяка суспільність людська. Се суспільність природніша, первісніша від всякої держави”. Відтак, “родина не лиш логічно, але і фактично існує перед всякою іншою людською суспільністю, для того мусить мати першенство перед тамти-ми; її права суть більше узасадненими правом природи”. Відповідно, “до тих прав і обов’язків родини, які з права природного випливають і котрих держава ані загал суспільности не може усунути, бо суть независимими від всяких устав державних і установ суспільности, належить право приватної власности у отця родини”. Приватна власність родини уможливує родинну господарську діяльність, яку А.Шептицький вважав стрижнем національної економіки.

Звідси доповідачі бачають суть і мету економіки в обміні працею між людьми задля наповнення бюджету сім’ї. Тому праця, з їхнього погляду, є соціалізувальним чинником українського суспільства, бо через неї люди взаємодіють, реалізуючи власну суспільну корисність. Одна з найважливіших функцій праці — створення активів, які належать сім’ї та передаються правонаступникам у вигляді приватної власності. Реалізована в економіці праця має приватний характер і забезпечує родині можливість розвиватися як у фінансовому, так і в соціальному аспекті.

Водночас реалізована праця є джерелом фінансування всіх поточних податкових зобов’язань держави й тієї частини соціальних зобов’язань, які вона на себе взяла. Але податкові та солідарні соціальні зобов’язання не створюють нового продукту і не додають нової вартості, а лише перерозподіляють працю, легально реалізовану в реальному секторі економіки. Тому податки та солідарні соціальні внески треба віднімати від величини реалізованої праці реального сектору економіки.

Якщо ж працівник не дожив до пенсії, то всі зобов’язання, які виконувалися в попередніх періодах, втрачають своє призначення, а отже, й економічний зміст. Щоб вибрати лише нагромаджену суму внесків, отримуючи пенсію з коефіцієнтом заміщення зарплати пенсією 50%, особа має прожити на пенсії 25 років. Сьогодні ж застосовується коефіцієнт заміщення 48%, а середня тривалість життя на пенсії в

Україні становить 14 років, причому чоловіки живуть на пенсії трохи більш як 2 роки, а жінки — 25. Фінансова капіталізація цих коштів втрачається родиною за будь-яких обставин. А багато людей взагалі не доживають до пенсії, й кошти пенсійних нагромаджень, які створює держава за рахунок третини їхньої праці, повністю втрачаються для їхніх родин. Цим порушується приватний характер праці.

Наслідками чинного перерозподілу є: 1) відсутність поточного джерела фінансування сукупних податкових та соціально-пенсійних зобов'язань; 2) як наслідок — тінізація економіки, корупція, інфляція; 3) нестабільність національної грошової одиниці, втрата нею функцій мірила вартості та засобу нагромаджень; 4) відсутність джерела фінансування сімейних бюджетів, а звідти — втрата платоспроможності; 5) неможливість створювати нагромадження від реалізованої праці, які є основою приватної власності родин; 6) відсутність можливості сім'ям і родинам управляти пенсійними ризиками згідно з власними пріоритетами та забезпечувати власний розвиток шляхом природної капіталізації власного інвестиційного ресурсу; 7) через усунення можливостей успадкування капіталізованої частини праці батьків у сім'ї кожен "сам за себе", а кожне наступне покоління "починає з нуля". Цим руйнуються засади притаманного суспільно-економічного устрою, а отже, і саме суспільство.

Страждає економіка і саме суспільство, позаяк руйнується взаємодія його головних суспільних інститутів: сім'ї, родини, громади; праці, нагромаджень та приватної власності родин, сформованої від її реалізації. Згідно з даними Інституту демографії НАН України, 60% двадцятилітніх українців не доживуть до пенсії. Хоча "свій" пенсійний внесок заплатить кожен. Але й тих коштів не використають навіть родини тих людей. Відтак, на думку доповідачів, солідарну пенсійну систему треба реформувати так, щоб не просто позбутися її негативного впливу на суспільство та економіку, а отримати суспільні та економічні вигоди. Альтернативна концепція пенсійної реформи передбачає започаткування процесу поступового та послідовного заміщення солідарних джерел фінансування пенсійної потреби суспільства приватними й досягнення впродовж 35 років від моменту запровадження мінімального залишкового рівня солідарної пенсійної потреби в суспільстві.

Доповідачі пропонують такі заходи з реформування. По-перше, створення джерела фінансування в сімейних бюджетах: а) припинити утворення нового солідарного пенсійного стажу (імплікованого боргу) та нарахування на зарплату (нульова ставка ЄСВ — безумовно і разовим заходом) і зменшити ставку ПДВ до 12%; б) залишок набутого солідарно пенсійного стажу, який спадатиме, профінансувати з бюджету. Цим буде нормалізовано перерозподіл праці при повному покритті поточних потреб фінансування зведеного бюджету та обслуговування імплікованого боргу. У сімейному бюджеті від заробленого найманою працюю залишатиметься частка не перерозподілених податками коштів, близька до 2/3. Цим буде дотримана основна мета економіки, а держава відбере лише третину від того наповнення. Мінімум 15% від цих неперерозподілених коштів на 35 років зв'яже накопичувальна пенсійна система.

По-друге, йдеться про формування накопичувальної складової пенсійної системи: а) всім працівникам відкрити приватні пенсійні рахунки зі спеціальним режимом функціонування в уповноваженій державній фінансовій установі; б) кожному працівникові поповнювати свій рахунок особисто в розмірі 10% від зарплати; в) на залишки коштів на рахунках нараховувати відсотки за ставкою рефінансування НБУ, упродовж періоду як накопичення, так і використання; г) тимчасово вільні кошти з рахунків використовувати як інвестиційний ресурс; д) невикористані залишки на рахунках підлягають успадкуванню. Це забезпечить баланс взаємодії основних суспільних інститутів: сім'ї, родини, громади; праці, нагромаджень, утворення приватної власності від легально реалізованої в економіці високоефективної

найманій праці, поверне їй її приватний характер, утворить можливість успадковувати пенсійні накопичення та передавати їх по родині у вигляді приватної власності. У такий спосіб також забезпечуються джерела фінансування бюджетів усіх рівнів (включно із сімейними!) та фондів соціального споживання, а також здійснюється прив'язка вартості національних грошей до кількості та якості реалізованої праці. Це має надати перебігу суспільних та економічних процесів в Україні природного характеру, усунути сьогоднішню маніпулятивність, штучність і надуманість, за якими часто приховуються банальні меркантильні інтереси.

Презентована доповідачами концепція має ширше значення для суспільства, ніж просто концепція пенсійної реформи. Вона пропонує розпочати реформу суспільних відносин шляхом реформування відносин перерозподілу праці в Україні й має на меті повернути — на основі встановлення рівня перерозподілу легальної найманої праці від сьогоднішніх понад 150% до оптимальних 32% — притаманну українському суспільству родинність, питому європейськість, успішність і конкурентоспроможність.

3 червня 2016 року теоретико-методологічний семінар **“Інформаційні проблеми еволюції”** провів академік НАН України, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, доктор технічних наук Володимир Широков. Доповідач передусім розповів присутнім про методологічні засади свого дослідницького підходу. Серед цих засад — гносеологічне *Credo* М.Амосова, згідно з яким: 1) світ об'єктивний; 2) у ньому діє принцип причинності; 3) світ пізнаваний людським розумом; 4) світ самодостатній для пояснення самого себе; 5) наука не приймає дії “надприродних” сил; 6) світ загалом і в деталях улаштований як своєрідна машина-система; 7) основний метод пізнання — побудова моделей світу та його частин. Ще один вихідний принцип у дослідженні В.Широкова — трансдисциплінарність як одна з основних рис сучасного етапу розвитку природознавства, техніки та суспільствознавства. Це принцип організації наукового знання, що відкриває широкі можливості для взаємодії багатьох дисциплін при розв'язанні комплексних проблем природи та суспільства й дає змогу науковцям виходити за рамки своєї дисципліни, не побоюючись бути звинуваченими в дилетантстві. Йдеться передусім про принцип доповняльності, згідно з яким для адекватного опису складної дійсності недостатньо однієї теорії й навіть уявлень однієї наукової дисципліни. Отже, на переконання доповідача, щоби розібратися в особливостях функціонування сучасного суспільного устрою, слід проаналізувати улаштування всього світу.

В.Широков у своїй доповіді також виходив із принципу презумпції розвитку, згідно з яким світ еволюціонує. Еволюція — це процес послідовних змін у системі, які приводять її до якісно нового стану, розвитку (прогресу). Еволюція є синонімом розвитку і антонімом — деградації. Але критерії прогресу не очевидні й не цілком певні. На буденному рівні можна задаватися “наївними” питаннями: звідки, куди, як, чому і навіщо ми рухаємося у своєму розвитку? На науковому рівні дослідники прагнуть встановити природні внутрішні механізми еволюції й, за можливості, побудувати відповідну теорію, бажано навіть кількісну. При з'ясуванні, в якому напрямі еволюція відбувається, необхідно визначитися із якимось достатньо універсальним параметром, що реагує на факт еволюції системи незалежно від її конкретної фізичної реалізації. Доповідач запропонував використати як такий параметр “обсяг пам'яті” системи, що еволюціонує. Адже будь-яка адаптація системи до локальних і глобальних змін довкілля неможлива, якщо система не “вміє” розпізнавати різні стани зовнішнього середовища (або, точніше, сигнали, що надходять до неї з довкілля). Для формування адекватної реакції на нову ситуацію їй необхідно, принаймні, віднести цю ситуацію до одного зі стандартних типів, “правильну” реакцію на який вона уже “знає” зі свого попереднього “досвіду”. Але для розрізнення і

розпізнавання треба порівняти образ поточної ситуації із раніше збереженими у “пам’яті” образами стандартних ситуацій. Таким чином, без реалізації у тому чи іншому вигляді механізму своєрідної “пам’яті” жодна адаптація та еволюція неможливі.

17 червня 2016 року теоретико-методологічний семінар Інституту соціології НАН України **“Порядок та хаос: нові виклики для української держави та суспільства”** провели директор Інституту стратегічних досліджень “Нова Україна” Андрій Єрмолаєв, головний радник Інституту стратегічних досліджень “Нова Україна”, доктор соціологічних наук, професор Віктор Щербина, експерти Інституту стратегічних досліджень “Нова Україна” Дмитро Єрмолаєв та кандидат соціологічних наук Олександр Левцун. Доповідачі презентували ґрунтовну доповідь¹. З-поміж усіх її змістових складових особливий інтерес аудиторії викликала низка експертних інтерпретацій поточних подій. Зокрема, присутніх неабияк зацікавило твердження доповідачів, що Україна у 2013–2016 роках вступила в етап трансформації, який визначається як мінімум двома сферами суперечностей. На новій фазі глобального розвитку світу стали змінюватися глобальні чинники сучасного світоустрою, що передбачає зміну ролі України в геополітичних і геоекономічних процесах сучасності. Отже, необхідна визначеність щодо цієї ролі й вироблення відповідних якостей громадських інститутів. Крім того, була вичерпана логіка інституціонального розвитку попереднього історичного періоду формування національної державності. Україна за період від 1991 року розв’язувала завдання національного будівництва — в тому вигляді, як це виявилось можливим, виходячи з реальних історичних умов, ресурсів і внутрішніх та зовнішніх процесів. Внутрішня конфліктність з приводу історичного вибору стала причиною втрати легітимності центральної влади, і розколоте суспільство вступило в нову фазу конфліктності, яка була підтримана ззовні різними за характером та інтересами силами. Почалася зміна поколінь в національному політикумі.

За твердженням доповідачів, Євромайдан вивільнив енергію мас, енергію ініціативи та самоорганізації. У політичне життя та військову організацію країни були залучені сотні тисяч людей: громадські активісти, члени військових (добровольчих) і парамілітарних підрозділів (учасники громадянської самооборони), волонтери, жертводавці гуманітарної допомоги. Нездатність нової влади запобігти анексії Криму і протистояти проросійським бойовикам на Донбасі дала поштовх до створення добровольчих батальйонів. Нездатність влади налагодити матеріальне забезпечення військовослужбовців в зоні АТО пробудила широкий волонтерський рух. Прості (і не дуже) громадяни взяли на себе відповідальність за долю країни, свого регіону, свого населеного пункту. Життєве правило “від мене нічого не залежить” для багатьох змінилося переконанням “я можу це змінити”. Патерналізм поступився місцем активній життєвій позиції.

На думку доповідачів, патріотизм у свідомості публічних діячів і медіа-експертів ототожнився з войовничістю і безкомпромісністю, що формує образ війни як безальтернативний з огляду на перспективу подальшого існування української державності. ЗМІ сформувавали і закріпили в суспільній свідомості “мову війни”. Виникла інституціональна пам’ять війни, що перешкоджає можливості різних форм

¹ Єрмолаєв А., Щербина В., Єрмолаєв Д., Левцун А. Порядок и хаос: новые вызовы для украинского государства и общества / Институт стратегічних досліджень “Нова Україна”. — Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/new/622>; Збірник доповідей Інституту стратегічних досліджень “Нова Україна” за 2016 рік. Частина 1. — Кіровоград: ТОВ “Імпекс”-ЛТД, 2016. — С. 60–106.

домовленостей між сторонами конфлікту. Свобода слова у ЗМІ обмежена рамками панівного офіційного дискурсу.

Водночас доповідачі зафіксували у частини населення у 2014 році формування уявлення про можливе швидке повернення ідеалізованих порядків часів СРСР. Це уявлення пов'язувалося із гаданою перспективою економічної інтеграції й подальшого входження України до союзу з Росією держави, в ЄврАзЕС, а то й — із втратою Україною своєї державності. У цьому ракурсі багато хто сприймав і події, названі “Русской весною”, — одні підтримували перспективу ліквідації української державності, а інші чинили опір саме цьому. Теза про перспективу завершення “українського проекту”, викликавши реакцію в суспільстві, відіграла не меншу роль у захисті української державності, ніж ідеологія її захисників.

За оцінкою доповідачів, анексія Криму, виникнення так званих ДНР і ЛНР у 2014 році сприймалися частиною населення Сходу та Півдня України як відкрита перспектива подальших позитивних змін життєвого простору. До початку 2016 року ці сподівання для цієї частини населення змінилися в бік уявлень про те, що новоутворення “ДНР” і “ЛНР” становлять глухий кут у розвитку подій, і в ньому доведеться жити невизначено довго. На територіях ОРДЛО і прилеглих до них територіях настрої людей, які підтримали “Русскую весну”, впродовж двох років змінилися розчаруванням, на зміну якому приходять соціальна апатія. Стадія “героїчної міфології” змінилася стадією “раціонального прагматизму”. Багато активних громадян виїхали на інші території України або в Росію. У ситуації невизначеності загальної політичної перспективи регіону структури політичного життя, які формувалися на основі процедур представницької демократії, деградували, і виник кримінально-автаркичний режим правління.

Як зазначили доповідачі, у ситуації “замороження” конфлікту з плином часу сталася серйозна інституціональна деградація і технологічна деіндустріалізація територій ДНР і ЛНР. Очікуване поживлення економіки “республік” від отримання замовлень на продукцію промислових підприємств обернулося хаотизацією економічного життя регіону, розтягуванням ресурсів “на вторсировину”. З погляду ідеології великого бізнесу, все, що відбувається наразі із потенціалом “старопромислового” регіону Донбасу, можна сприймати як підтримуване частиною еліти Російської Федерації замовлення на усвідомлене руйнування українського конкурента на зовнішніх ринках металовиробів. Водночас серед населення АРК Крим починається усвідомлення того, що обіцяна російськими очільниками модернізація Криму проблематична, а сам півострів може перетворитися в одну з провінцій великої країни з обмеженими можливостями для ведення бізнесу з огляду на міжнародні санкції.

На думку доповідачів, війна підірвала привабливість Росії як можливого вектора інтеграції, зробила “реванш” проросійських сил в Україні неможливим без фундаментальних соціально-політичних потрясінь. На територіях, підконтрольних центральній владі, євроінтеграційні настрої стали домінувати. Водночас “міф про рятівну євроінтеграцію”, який легітимував різні форми радикальних дій, послабив свою дієвість через сприйняття різними групами населення стану справ у країні. На цьому тлі виник запит на образ самостійного майбутнього України як країни, не пов'язаної ані з ЄС, ані з РФ. Таким чином, на тлі кризових процесів у ЄС в Україні посилюється євроскептицизм.

У гострій економічній кризі, кризі довіри до нової влади, кризі європерспективи, наслідках збройного конфлікту доповідачі вбачають чинники руйнування цілісного соціального простору та фрагментації суспільства. Йдеться про різні прояви дезорганізації, дезінтеграції та світоглядної дезорієнтації. Однак при цьому, як наполягають доповідачі, було б помилково констатувати тільки деструктивні яви-

ща, говорити про занепад, деградацію. Адже, реагуючи на кризові виклики, український соціум породжує нові форми самоорганізації, нові підстави для модернізації суспільства в цілому. Сьогодні, аналізуючи процеси трансформації соціальних структур, важливо визначити, що може стати основою для модернізації суспільства, для його еволюції в нових умовах.

5 липня 2016 року теоретико-методологічний семінар Інституту соціології НАН України **“Інформаційні проблеми еволюції: соціальні виміри”** провів академік НАН України Володимир Широков. Цей семінар став логічним продовженням проблематики попереднього семінару “Інформаційні проблеми еволюції”, що відбувався 3 червня 2016 року. Доповідач виходив із того, що інформаційна складність є причиною і двигуном еволюційних процесів (усіх взагалі, а не лише біологічних). Це означає, що збільшення складності системи є критерієм еволюції: система еволюціонує тоді й лише тоді, коли її складність збільшується. Як стверджує В.Широков, згідно з науковими уявленнями про складність та інформацію, якщо уточнити ці поняття на науковому рівні, складність є відповідником поняття інформації. Звідси механізми еволюції трактують як наслідки “лексикографічного ефекту в інформаційних системах”: еволюція виявляється у певних дискретних історично зумовлених формах (тобто еволюція “лексикографується”)¹. Етапи еволюції, що відповідають різним типам складності та еволюційним механізмам, об’єкти еволюції та субстанції, що забезпечують механізм складності, доповідач презентував присутнім наочно у систематизованому вигляді (див. табл.).

Таблиця

**Етапи, механізми та об’єкти еволюції
(фрагмент презентації В.Широкова)**

Тип складності – механізм еволюції	Об’єкти	Субстанції, що забезпечують механізм складності
Фізичний	Всі фізичні тіла	“Світові константи”
Хімічний	Електрони, протони, нейтрони, фотони	“Принцип Паулі”
Генетичний	Всі живі організми	Геноми
Нейронний	Живі організми, починаючи з хробаків	Нервові системи
Комунікаційний	Колективні (соціальні) тварини	Сигнальні системи
А) Виробничо-споживчий	Деякі соціальні тварини, людина	Сигнальні системи, знаряддя праці
Б) Виробничо-обмінний	Людина	Комунікаційні системи, знаряддя та продукти праці
В) Виробничо-обмінно-фінансовий	Людина	Техніка, технології, комунікаційні системи, фінансово-економічні, державні, міжнародні, глобальні інститути

¹ Широков В.А. Інформаційна теорія лексикографічних систем / В.А. Широков. — К.: Довіра, 1998. — С. 50–56.

Доповідач детально розглянув генетичний та нейронний механізми еволюції й наголосив, що вона почалася не з цих механізмів, а з імовірних хімічної та фізичної еволюції. За припущенням, кожний еволюційний механізм — механізм еволюції через ускладнення системи — має свою природну межу: якщо система підходить до цієї межі й ресурси ускладнення наближаються до вичерпання, вона “шукає” інші механізми, здатні забезпечити її ускладнення й, отже, — продовжити процес еволюції. У даному випадку до генетичного механізму, коли він наблизився до межі можливостей своєї реалізації, на певному етапі долучився інший — нейронний механізм, і еволюція продовжилася. Нейронний рівень пам’яті та нейронний механізм ускладнення еволюції не знищує попередній генетичний механізм, а ніби надбудовується над ним.

Водночас витоки сили людського інтелекту слід шукати не лише в особливостях біологічної будови мозку, а й у можливості спілкування, тобто активного обміну інформацією із собі подібними. Це свідчить про ще один, принципово небіологічний механізм еволюційного ускладнення системи — мовленнєву комунікацію, позаяк людина відрізняється від інших вищих тварин можливістю взаємного обміну великими обсягами концептуальної інформації. Ідеться вже не про генетичну і навіть не про індивідуальну пам’ять організму, а про колективну пам’ять спільноти, що уможливила черговий ривок в еволюційному розвитку. Колективний розум — це осупільнений розум системи, що складається з усіх людей, які проживають спільно й активно між собою контактують. При цьому кожен з людей, що входять до системи, може зберігати в пам’яті лише частину необхідних йому знань, тоді як решту знань зберігають у своїй пам’яті інші члени спільноти. Таким чином, можна розглядати людство як єдиний організм, що розвивається, має власну пам’ять, яка містить певну частину пам’яті кожного із членів спільноти. Отже, така спільнота моделюється як певна локальна інформаційно-комунікаційна мережа.

Коли починає діяти комунікаційний механізм, утворюються соціуми. Складність соціуму визначають сумарна складність індивідів та складність його комунікаційної системи. Комунікаційний тип складності стимулював розвиток мови. Це призвело до формування колективної пам’яті й колективного знання, яке можна було передавати у просторі та часі. Далі починають діяти виробничі механізми еволюції. Спочатку розвивалося виробництво (перші знаряддя праці, неолітична революція, виникнення техніки). Виробництво й обмін продуктами стають новими типами комунікацій. Загальною складністю соціуму за цих умов визначають: складність людини (біологічна → генетична + нейронна), складність виробництва (= складність виробничих зв’язків + складність техніки і технології), складність соціальних інститутів. Зрештою, постає виробничо-обмінно-фінансовий механізм: гроші стають універсальним об’єктом за умов виробництва та обміну. За твердженням В.Широкова, людина відрізняється від тварини лише одним: тільки у людей є гроші (причому не в усіх).

Еволюція вимагає постійного ускладнення виробничо-обмінно-фінансового механізму. Вимога зростання структурної складності з необхідністю веде до глобалізації та бурхливого розвитку мережево-центричної цивілізації, ознаками якої є розгалужені транспортні, енергетичні, трубопровідні та інформаційні мережі. Мережею мереж доповідач визначає фінансову мережу як універсальний об’єкт мереже-центричної цивілізації, вищим рівнем мережевої ієрархії — світову фінансову мережу, а апофеозом мережевої еволюції — етап глобалізації як епоху перманентних криз. Увагу присутніх було зосереджено на неконтрольованому (“експоненційному”) зростанні складності глобальної світової мережевої системи. Головна суперечність сучасної епохи, як визначив В.Широков, — це необхідність зростання складності для забезпечення еволюції світової системи, з одного боку, і немож-

ливність для будь-якої відомої системи управління забезпечити ефективне управління системою такої складності — з іншого. Друге визначення цієї головної су-перечності: необхідність *збільшувати* складність системи для забезпечення ево-люції *i*, водночас, необхідність *зменшувати* її для забезпечення керованості.

6 вересня 2016 року в Інституті соціології НАН України відбувся методичний семінар, організований кандидатом соціологічних наук Ольгою Буровою в рамках програми “Еразмус +” (Велика Британія — Україна). Організаційно семінар стано-вили дві тематичні секції — перша: **“Соціальні дослідження проблематики торгівлі людьми. Культурна специфіка крос-національних досліджень”** і друга: **“Якісний аналіз даних. Використання програми NVIVO”**. Обидві секції семінару провів ди-ректор програми Професійної докторантури у сфері соціального піклування / по-слуг для дітей і молодих людей, старший викладач факультету прикладних соціаль-них досліджень Бедфордширського університету (Англія), член Міжнародного цен-тру Досліджень у галузі сексуальної експлуатації дітей та торгівлі людьми при Бед-фордширському університеті (Англія), член Центру політичних досліджень Цен-трально-Європейського університету, координатор Erasmus + (Україна — Японія), дійсний член Академії вищої освіти Великої Британії, доктор Кирило Шарапов. На першій секції розглядалася тематика порівняльної соціології та порівняльних до-сліджень у царині соціальних наук (соціологія, соціальна робота, психологія, кри-мінологія). Доповідач розглянув порівняльні дослідження в широкому сенсі, що включають як кількісні, так і якісні порівняння соціальних суб’єктів. Ішлося про крос-національні та регіональні порівняння, зокрема громадської думки про тор-гівлю людьми, систем охорони здоров’я; крос-національне порівняння зайнятості тощо. Акцентувалися проблеми, характерні для порівняльних досліджень: еквіва-лентність і культурна специфіка, фокусування на змінній або на окремому суб’єк-ті/об’єкті, який визначається множиною змінних, проблематика причинності. Дру-га секція семінару була присвячена огляду програми NVIVO, призначеної для того, щоби користувачі могли систематизувати й аналізувати нечислові дані. Програмне забезпечення дає змогу користувачам класифікувати й сортувати інформацію, ви-вчати зв’язки у даних, а також поєднувати аналіз із формуванням, пошуком і моде-люванням. Програма містить широкий спектр методів дослідження, в тому числі організаційний аналіз, аналіз дискурсу, аналіз розмови, етнографію, огляд літе-ратури, феноменологію, змішані методи досліджень і рамкову методологію.

23 вересня 2016 року теоретико-методологічний семінар **“Майдан — очима оче-видця (моделі соціальної самоорганізації)”** провів член Громадської ради Євро-майдану, член апеляційної атестаційної комісії Північного регіону, бізнес-консуль-тант Андрій Мигаль. Доповідач розповів присутнім про особливості організаційної структури та діяльності Євромайдану у 2013–2014 роках. Координувальним цен-тром цього руху стала Громадська рада Майдану, яка з’явилася після 12 грудня 2013 року. Ця рада об’єднувала понад 250 громадських організацій України й активно діяла близько півроку. Дотепер вона існує у форматі клубу за інтересами і періо-дично збирається. Громадську раду Євромайдану дублювала Координаційна рада Євромайдану із дещо іншим персональним складом.

Однією із форм діяльності Майдану були Віче, під час яких досягалася піко-ва чисельність учасників і симпатиків цього руху в Києві. Під час Віче озвучували та схвалювали або відхиляли плани, рішення, звернення і вимоги цього руху, відбу-валася свого роду безпосередня комунікація його лідерів та рядових учасників. Не-абияку роль при цьому відігравала Сцена Євромайдану, яка функціонувала цілодо-бово.

Структурною одиницею громадського руху Євромайдану була “сотня”. Діяло 45–46 сотень Самооборони Майдану. Точна кількість їх невідома, бо сам термін

“сотня” доволі умовний, не відбиває кількісний вимір даного утвору і є радше брендом. “Сотні” могли мати різну чисельність особового складу. Часто вони виникали за земляцько-територіальним або регіональним принципом, коли їх склад становили вихідці із певної місцевості, регіону або міста. Виникали “сотні” за національною ознакою (Єврейська сотня, представництва кримських татар та вірменської діаспори) та за фаховим родом діяльності (Мистецька сотня, медики, психологи та ін.). 23 сотні підпорядковувалися Центральній раді сотень Майдану. Єдиного керівництва усіма сотнями Майдану не було. Сотні функціонували за “вахтовим методом”, коли особовий склад їх періодично змінювався і досягав максимальної чисельності під час Віч Майдану. Радикальним крилом Майдану був Правий сектор, що виник на підґрунті 5 націоналістичних організацій та активізувався після ухвалення у Верховній Раді України “законів 16 січня 2014 року”. На той час його чисельність не перевищувала 300 осіб. Попри те, що повної координації дій було вкрай важко досягти, Майдан міг генерувати людську масу чисельністю 15 тисяч осіб кожні 2 години. Крім різних організаційних форм, Майдан також запровадив у країні різні ритуали.

Майдан 2013–2014 років не залишив по собі єдиного архіву. Документальні свідчення його діяльності (протоколи, звернення, меморандуми тощо) розпорошені по архівах політичних організацій та громадських об’єднань. Утім, американці сформували архів Майдану у вигляді постів Твіттера в Інтернеті — погодинну аналітику дописів.

Окрім використання ресурсів організованих політичних структур, Майдан існував також за рахунок пожертв пересічних (і не зовсім) громадян України. Одного дня було зібрано пожертв загальним обсягом 400 тисяч гривень. Основну масу цих коштів витрачали на закупівлю продуктів харчування, оренду Будинку профспілок. Траплялися й випадки, коли частина зібраних коштів не доходила до загальної каси.

Була складною взаємодія Громадської ради Майдану, що репрезентувала суто громадські об’єднання України, із організованими політичними структурами на чолі з В.Кличком, А.Яценюком, О.Тягнибоком та ін. Ці політичні структури мали розгорнуті мережі в регіонах, власний адміністративний (представництво в органах місцевого самоврядування та в парламенті), фінансовий і навіть силовий ресурси. Вони фінансували й, відтак, контролювали Сцену Майдану. Це вможливило їхні претензії на керівництво рухом Майдану та репрезентацію його інтересів у переговорах із режимом Януковича. Також активність організованих політичних структур ускладнила кристалізацію суто власної політичної сили Майдану: політичні партії від самого початку Майдану не давали самоорганізуватися позаполітичним активістам в окрему структуру, постійно перехоплювали ініціативу. Спроби такої самоорганізації були і тривають дотепер. Утім, під час Майдану виникли певні громадські утворення — “Нова країна” (серед ініціаторів — доповідач, який і запропонував відповідну назву), “Реанімаційний пакет реформ” та ін. Значна частина активних євромайданівців під час початку бойових дій влилися до лав добровольчих батальйонів, були мобілізовані до Збройних сил України та уклали контракти з ними, зайнялися волонтерством.

Складність формалізації та кристалізації руху Майдану у вигляді постійно й ефективно дійових політичних структур викликана й тим, що дуже важко створити щось конструктивне на підґрунті протестного потенціалу. Майдан був уособленням протесту; він був дієвим, поки існувала мета — повалення політичного режиму Януковича. Як зазначив доповідач, в Україні всі об’єднуються “проти”, а коли виникає потреба об’єднатися “за”, починається хаос. Тому, на думку А.Мигалія, нині зібрати новий Майдан неможливо: немає єдиної спільної мети, нема ресурсів. Єдиної кон-

центрації на певній меті дуже важко досягти, бо вартих цілей наразі багато, і це фрагментує увагу та уяву широкого загалу. Немає суб'єкта, який би зміг згенерувати спільну мету для всієї країни — куди їй рухатися. Зрештою в Україні дуже важко відбуваються необхідні інституціональні зміни: невиразна невідомість нас лякає, і психіка захищається — ми мимоволі намагаємося триматися за старі звичні форми життєдіяльності.

*Інформацію підготував завідувач відділу історії та теорії соціології
Інституту соціології НАН України, доктор соціологічних наук
ВОЛОДИМИР РЕЗНІК*